

Procesevaluatie gedragsinterventie So-Cool

Wendy Buisse
Manja Abraham en Sander Scherders

Samenvatting

Procesevaluatie gedragsinterventie So-Cool

Wendy Buysse
Manja Abraham en Sander Scherders

Amsterdam, 23 mei 2016

Wendy Buysse
senior onderzoeker
wbuyse@dsp-groep.nl

Manja Abraham en Sander Scherders
onderzoekers
mabraham@dsp-groep.nl

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het WODC, afdeling Extern Wetenschappelijke Betrekkingen, ministerie van Veiligheid en Justitie.

©2016, WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Foto voorzijde: ons kantoor aan het IJ in Amsterdam.

Aanleiding

De gedragsinterventie Sociaal-Cognitieve Oplossingen Leren (So-Cool) is een individuele gedragsinterventie voor jongeren van 12 tot en met 18 jaar (met uitloop tot 23 jaar)¹ met een IQ van 50-85 die delicten plegen en tekorten hebben in sociale probleemoplossingsvaardigheden. So-Cool heeft als hoofddoel recidivevermindering bij delinquente jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB). De interventie is gebaseerd op het Sociaal Informatieverwerkingsmodel (SIV) en richt zich op het vergroten van sociale vaardigheden, sociale probleemoplossingen en het zelfvertrouwen. De training kan in het kader van een leerstraf worden opgelegd door de kinderrechter of de officier van justitie. Er zijn twee varianten: een reguliere variant van 40u en een verlengde variant van 50 uur. De uitvoering van de leerstraf So-Cool is in 2012 door de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) aanbesteed. De interventie wordt momenteel uitgevoerd door twee uitvoerende organisaties: Jan Arends (onderdeel van de Calder groep) en de William Schrikker Groep (WSG). De interventie wordt opnieuw aanbesteed in 2016.

So-Cool is in 2013 erkend door de toenmalige Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. Dit betekent dat het programma aan alle kwaliteitscriteria voldeed die door het ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) zijn opgesteld. De beleidsdirectie Sanctietoepassing en Jeugd van het ministerie van VenJ heeft om een procesevaluatie verzocht in de periode dat het proces van erkenning van interventies werd gereorganiseerd. Zij achtte het van belang om een procesevaluatie uit te voeren omdat deze inzicht geeft in de haalbaarheid van een doeltreffendheids- en effectstudie. Om uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit van een interventie is het noodzakelijk om inzicht te hebben in de programma-integriteit.

DSP-groep heeft in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum (WODC) van het ministerie van VenJ tussen juli 2015 en mei 2016 een procesevaluatie uitgevoerd van de gedragsinterventie So-Cool.

Centrale onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag luidt:

Wordt de gedragsinterventie So-Cool uitgevoerd zoals beschreven in de programmahandleidingen? Wat zijn eventuele knelpunten in de uitvoering en wat zijn de achterliggende oorzaken daarvan?

De centrale vragen zijn onderverdeeld in vijf hoofdvragen:

- 1 In hoeverre wordt de gedragsinterventie So-Cool uitgevoerd volgens de handleidingen die zijn goedgekeurd door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie, voor de verschillende domeinen: doelgroep, uitvoering en context? In hoeverre worden de werkzame elementen die in de handleidingen zijn benoemd in de praktijk uitgevoerd?
- 2 Indien er zich knelpunten voordoen bij de uitvoering van de gedragsinterventie So-Cool, wat zijn daarvoor de redenen?

Noot 1 Ten tijde van de ontwikkeling van So-Cool was het mogelijk om So-Cool op te leggen bij jongeren van 12 tot 18 jaar met een eventuele uitloop tot 23 jaar. Met de invoering van het Adolescentenstrafrecht op 1 april 2014 zijn alle leerstraffen die een erkende interventie zijn ook voor jongeren tot 23 jaar mogelijk.

- 3 Wat zijn de bevorderende en belemmerende factoren bij de implementatie van de gedragsinterventie So-Cool?
- 4 Hoe beoordelen de betrokken instanties de gedragsinterventie So-Cool en wat zijn hun ervaringen?
- 5 Wat valt uit de resultaten van deze procesevaluatie te concluderen over de eventuele haalbaarheid van een doeltreffendheidsstudie en effectevaluatie?

We onderzochten drie domeinen van programma-integriteit:

- 1 de doelgroep (kenmerken op basis van inclusiecriteria en contra-indicaties)
- 2 de werkzame elementen
- 3 de context (eisen en voorwaarden aan de uitvoerende professionals en organisatie)

Methodie

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we meerdere onderzoeksmethoden ingezet:

- documentenanalyse van de programmahandleidingen;
- interview met managers WSG en Jan Arends;
- groepsinterviews met supervisors en opleider, trainers en vertegenwoordiging landelijke staforganisatie RvdK;
- analyse van registratiegegevens RvdK van opgelegde leerstraffen So-Cool, raadsadviezen So-Cool en indicaties So-Cool tussen 1 januari 2014 en 1 juli 2015;
- dossieronderzoek in Kinderbescherming Bedrijfsprocessensysteem (KBPS)(naar contra-indicaties (n=100);
- observatie groepssupervisie trainers;
- vragenlijst trainers en supervisors over eisen;
- beknopt dossieronderzoek trainingen (n=100) en uitgebreid dossieronderzoek trainingen (n=40);
- observaties lopende trainingen (n=14);
- interviews jongeren (n=14), buddy's (n=2) en ouders (n=6).

Om de uitvoering van de werkzame elementen te beoordelen hebben we op basis van de programmahandleidingen de werkzame elementen geoperationaliseerd en een beoordelingskader opgesteld.

Werkzame elementen
<i>Aangepaste duur en fasering</i>
<i>Uitgebreide diagnostiek</i>
<i>Maatwerk</i>
<i>Didactische aanpassingen</i>
<i>Netwerk en generalisatie</i>

Instream, doorstroom en uitstroom

In 2014 en de eerste helft van 2015 is de instroom 349, waarvan 267 keer de reguliere variant en 82 keer de verlengde variant. Een derde van de So-Cool leerstraffen wordt opgelegd zonder So-Cool advies van de RvdK. Bij 13% van de jongeren die So-Cool krijgen is geen Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafrecht (LIJ) afgenomen. Ruim de helft daarvan (8% van de jongeren die So-Cool krijgen) stroomt in de training in via een schoolverzuimonderzoek. De mate waarin So-Cool wordt opgelegd in de verschillende regio's van de RvdK verschilt. Ruim 80% van de So-Cool leerstraffen wordt volledig afgerond en ongeveer 20% wordt voortijdig afgebroken.

Doelgroep

Op basis van de gegevens uit het registratiesysteem van de RvdK (KBPS) hebben we bepaald in welke mate de jongeren die deelnemen aan So-Cool voldoen aan de inclusiecriteria en contra-indicaties. De interventie is bedoeld voor jongeren met een midden algemeen recidive risico (ARR), een IQ tussen 50 en 85 en tekorten in de probleemoplossende vaardigheden. Slechts 9% van de jongeren voldoet aan alle inclusiecriteria uit de handleiding van So-Cool. Jongeren die niet voldoen aan alle inclusiecriteria hebben vooral een hoger ARR (59%) dan in de inclusiecriteria aangegeven. Dit is een indicatie voor de instroom van een zwaardere doelgroep dan waarvoor de interventie bedoeld is. Een belangrijke verklaring voor het niet voldoen aan de inclusiecriteria uit de handleiding zijn de ruimere criteria die in het LIJ worden gehanteerd ten opzichte van de handleiding. Alle raadsonderzoekers bepalen hun advies mede aan de hand van het LIJ. In het LIJ wordt een aanwijzing voor So-Cool gegeven als er sprake is van een ARR midden en/of dynamisch risicoprofiel (DRP) midden. Dit is in tegenstelling tot de handleiding die alleen ARR midden noemt. Op basis van deze ruimere criteria is de doelgroep die in aanmerking komt voor So-Cool zes keer groter dan op basis van de criteria uit de handleiding. Echter, ook aan de ruimere indicatiecriteria in het LIJ voldoet slechts 56% van de deelnemende jongeren.

Uitvoering werkzame elementen

Het merendeel van de werkzame elementen uit de handleiding wordt in voldoende mate uitgevoerd conform de handleidingen. We stellen vast dat bij enkele werkzame elementen ruimte voor verbetering is. De aangepaste duur, de uitgebreide diagnostiek, het maatwerk en de didactische aanpassingen worden grotendeels conform de handleiding uitgevoerd. Voor de didactische aanpassingen in de vorm van aangepaste communicatie is aandacht nodig in de supervisie. Dit wordt niet door alle trainers even goed uitgevoerd.

Met betrekking tot het werkzame element 'netwerk en generalisatie' is nog verbetering mogelijk in het betrekken van ouders en buddy's. Hoeveel verbetering er nodig is, kunnen we niet kwantificeren omdat betrokkenheid van ouders en buddy's niet eenduidig geregistreerd wordt. Uit de kwalitatieve interviews blijkt dat trainers zich inspannen om ouders en buddy's te betrekken maar dit lukt nog niet voldoende. Hetzelfde geldt voor de praktijkbijeenkomsten. In de registratie is niet duidelijk geregistreerd of de voorgeschreven twee bijeenkomsten altijd plaatsvinden. Boostersessies worden in het merendeel van de trainingen gepland maar het is niet duidelijk of ze altijd doorgaan.

Context

Alle trainers en supervisors voldoen aan de eisen die zijn gesteld in de handleiding voor wat betreft opleiding en supervisie. De videomonitoring wordt echter ten tijde van het veldwerk nog niet uitgevoerd zoals voorgeschreven. De vereiste opnames worden eind 2015 wel gemaakt, maar nog niet beoordeeld met het videomonitoringformulier. De supervisors en de opleider hebben het formulier recent bijgesteld.

De interventie wordt uitgevoerd door twee organisaties. In grote lijnen zijn er geen verschillen tussen de organisaties wat betreft de uitvoering van de interventie. Wel stellen we verschillen vast in de wijze waarop supervisie is georganiseerd, de registratie van gegevens over de trainingen en de achtergrond van de trainers (bij de WSG hebben alle trainers ervaring met de LVB-doelgroep).

Knelpunten in de uitvoering

Er doen zich geen grote knelpunten voor in de uitvoering van de leerstraf So-Cool. De volgende knelpunten worden genoemd:

- De doorverwijzing van de jongeren naar So-Cool (de doorlooptijd tussen oplegging en start So-Cool) is soms lang. Bij de doelgroep LVB is het van belang dat de straf zo snel mogelijk na het delict komt. Als er teveel tijd tussen zit kunnen zij nog onvoldoende het verband leggen tussen het delict en de leerstraf. De doorlooptijd kan van invloed zijn op de mate waarin So-Cool effect heeft.
- Er is onvoldoende materiaal beschikbaar om concreet te oefenen. Concreet materiaal om te oefenen is van belang met het oog op responsiviteit voor de doelgroep LVB. De trainers moeten dit nu vaak zelf aanschaffen. Hierdoor maken sommige trainers mogelijk te veel gebruik van pen en papier, wat niet goed aansluit bij de doelgroep.
- Het vinden en betrekken van buddy's en ouders krijgt veel aandacht, maar wordt nog niet in voldoende mate uitgevoerd.
- Aangepaste communicatie wordt niet door alle trainers even goed uitgevoerd. Dit betekent dat de informatie mogelijk niet bij alle jongeren goed aankomt. Dit is een aandachtspunt voor opleiding en handleiding.

Bevorderende en belemmerende factoren in de implementatie

Als belangrijkste bevorderende factor van So-Cool wordt het maatwerk genoemd. De training kan worden aangepast aan de individuele behoeften van de jongeren. De handleiding schrijft dit maatwerk voor.

De belangrijkste belemmerende factoren voor de implementatie zijn de volgende:

- Een goede en eenduidige registratie van de werkzame elementen in alle uitvoerende organisaties ontbreekt. Op dit moment wordt door de beide organisaties op een verschillende manier geregistreerd en is niet voor alle werkzame elementen op een eenduidige wijze geoperationaliseerd hoe en wat geregistreerd moet worden.
- Er is onvoldoende materiaal beschikbaar om concreet te oefenen. Concreet materiaal om te oefenen is van belang met het oog op responsiviteit voor de doelgroep LVB. De trainers moeten dit nu vaak zelf aanschaffen. Het centraal beschikbaar stellen van materiaal wordt bemoeilijkt doordat de trainers op een locatie in de omgeving van de jongeren de training uitvoeren en er geen 'centraal' kantoor is waar trainers regelmatig komen.
- De videomonitoring conform de eisen uit de handleiding moet nog worden opgestart.
- De selectie van de doelgroep.

- Onduidelijkheid over het werken met belonen. Hier kan in de opleiding en supervisie meer aandacht aan worden besteed.
- Niet alle trainers voeren de aangepaste communicatie al goed genoeg uit. Dit heeft deels te maken met ervaring met de doelgroep bij de trainers en onvoldoende aandacht hiervoor in de supervisie.

Waardering

De waardering voor de interventie is groot bij alle betrokkenen (jongeren, ouders, buddy's, trainers en supervisoren) en ook bij de meeste samenwerkingspartners. In sommige regio's geven de coördinatoren taakstraffen aan dat de kwaliteit van de trainers wisselt en wordt er meer diversiteit in het trainersbestand gewenst. Vanuit de trainers en supervisoren wordt daarentegen aangegeven dat de samenwerking met de coördinator taakstraffen verschilt per regio en per persoon. Er is vooral onduidelijkheid over wiens rol en verantwoordelijkheid het is om andere ketenpartners te betrekken bij de training. Ook is er behoefte aan duidelijkere communicatie bij de start van So-Cool aan jongeren en ouders over de betrokkenheid van ouders en de buddy, en de noodzaak van boostersessies.

Mogelijkheden voor doeltreffendheidsonderzoek en effectevaluatie

Alle meetinstrumenten die moeten worden afgenomen voor het doeltreffendheidsonderzoek worden afgenomen. De Competentie Belevingsschaal voor adolescenten (CBSA) wordt echter als niet geschikt bevonden door supervisoren en trainers. Zij vinden het geen geschikt instrument om bij deze doelgroep het doel 'vergroten van zelfvertrouwen' te meten. Voor het merendeel van de deelnemers is het instrument te 'moeilijk'. Indien geen beter geschikt instrument voorhanden is voor deze doelgroep, kan volgens de opleider eventueel een aangepaste instructie voor de afname overwogen worden. Ook wordt niet de meest recente versie van de Sociale Informatieverwerking Test (SIVT) gebruikt. De SIVT is sinds de start van So-Cool doorontwikkeld, er heeft valideringsonderzoek plaatsgevonden en er zijn in de loop van dit jaar normen beschikbaar. Voor het meten van probleem- en oplossingsvaardigheden is het daarom aan te raden om de meest recente versie van de SIVT te gebruiken.

De instroom in So-Cool is voldoende voor het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek en het meten van vooruitgang op de programmadoelen bij de deelnemers (veranderingsonderzoek). Bij het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek dient wel onderscheid te worden gemaakt tussen de jongeren die wel en jongeren die niet aan de inclusiecriteria voldoen.

Ook voor het uitvoeren van een recidive-onderzoek is de instroom nu voldoende. Het is echter niet duidelijk of er een controlegroep van voldoende omvang kan worden getrokken. Een belangrijk knelpunt daarbij is dat het criterium 'licht verstandelijke beperking' niet goed geregistreerd wordt in KBPS en er dus niet op een gemakkelijke manier een controlegroep kan worden getrokken die voldoet aan dit criterium. Er zijn ook mogelijkheden om effectonderzoek uit te voeren zonder controlegroep.

Aandachtspunt bij het uitvoeren van doeltreffendheidsonderzoek is de trend dat het aantal verdachten en opgelegde straffen bij jeugdigen al enkele jaren daalt (Kalidien & De Heer-de Lange,

2015)². De verlaagde instroom kan gevolgen hebben voor de benodigde periode om voldoende deelnemers voor een doeltreffendheids- en recidiveonderzoek te kunnen selecteren.

Conclusie

We kunnen over de drie onderdelen van programma-integriteit (doelgroep, werkzame elementen en context) die we hebben onderzocht de volgende overall conclusies trekken. De doelgroep die instroomt in So-Cool is niet de beoogde doelgroep. De RvdK hanteert andere criteria dan in de handleiding aangegeven. Er stroomt een zwaardere doelgroep in. Dit kan gevolgen hebben voor de effectiviteit van de interventie. Door betere selectie van de beoogde doelgroep kan mogelijk een groter effect op de programmadoelen worden bereikt. Het merendeel van de werkzame elementen van So-Cool wordt in voldoende mate uitgevoerd conform de handleiding. We zien bij de uitvoering van enkele werkzame elementen enige ruimte voor verbetering. Vooral ten aanzien van netwerk en generalisatie kan enige winst worden behaald. Goede monitoring en registratie van de werkzame elementen is voor een goede kwaliteitsbewaking aan te raden. De trainers voldoen aan de eisen van supervisie en opleiding. Het gebruik van videomonitoring voor het bewaken van de programma-integriteit wordt (nog) niet gedaan. Op basis van de programmatheorie kan een effect worden verwacht en onderzocht.

Noot 2 Kalidien S.N. & de Heer-de Lange, N.E. (2015). Criminaliteit en rechtshandhaving 2014. Ontwikkelingen en samenhangen. WODC/CBS, Den Haag.

DSP-groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam

T +31 (0)20 625 75 37
dsp@dsp-groep.nl
www.dsp-groep.nl

KvK A'dam 33176766

DSP-groep, opgericht in 1984, is een onafhankelijk landelijk bureau voor onderzoek, advies en management, met vijftig medewerkers. We werken in opdracht van overheden en maatschappelijke organisaties op regionaal, lokaal en (inter)nationaal niveau.

Werkvelden

De werkvelden waarop we de meeste expertise hebben opgebouwd zijn veiligheid, jeugd, sport, kunst en cultuur, onderwijs, openbare ruimte en groen, sociaal beleid, stedelijke vernieuwing, zorg en welzijn, wonen en wijkgericht werken.

Dienstverlening

We ondersteunen onze opdrachtgevers bij complexe vraagstukken. We kunnen onderzoek doen, een registratiesysteem of monitor ontwikkelen, een advies uitbrengen, een beleidsvisie voorbereiden, een plan toetsen of tijdelijk het management voeren. DSP-groep geeft ook trainingen, workshops en lezingen.

Meer weten?

Neem vrijblijvend contact met ons op voor meer informatie of om een afspraak te maken. Bezoek onze website www.dsp-groep.nl voor onze projecten, publicaties en opdrachtgevers.